

ÚŘAD PŘEDSEDNICTVA VLÁDY – GENERÁLNÍ SEKRETARIÁT HOSPODÁŘSKÉ RADY. NÁSTIN DĚJIN PŮVODCE A ARCHIVNÍHO FONDU

ADAM ZÍTEK

Druhá světová válka výrazně zasáhla nejen do životů obyvatel Československa, ale válečná léta pochopitelně měly dopad i na ekonomiku a hospodářskou soustavu. Bojové operace se českých zemí a Slovenska nedotkly v takové míře, jak tomu bylo v případě jiných evropských států, válka a německá okupace přesto způsobily citelné škody.¹ Po skončení konfliktu se do popředí dostávala myšlenka národohospodářského plánování, která se ale v některých politických kruzích objevovala již před válkou.² Mimo jiné bylo argumentováno tím, že *„dějiny hospodářského a sociálního vývoje z minulého půlstoletí podaly nezvratný důkaz, že liberalistická soustava nemůže zaručiti hospodářský a sociální vývoj bez náhlých poruch a otřesů a že nemůže zajistit harmonickou funkci výroby, distribuce a spotřeby. (...) V hospodářské a sociální soustavě, která má odstraniti vady soustavy liberalistické, přísluší významná funkce hospodářskému plánování“*³

Za účelem centrálního řízení národního hospodářství byla dekretem prezidenta republiky č. 63/1945 Sb. ze dne 25. srpna 1945 povolána Hospodářská rada (HR). Posláním tohoto orgánu bylo sledování hospodářské situace ve státě, vypracování hospodářského plánu a navrhování a přijímání konkrétních kroků v rámci plánování hospodářství a jeho řízení.⁴ HR byla poradním orgánem

1 Podle některých odhadů se výše škod pohybovala mezi 347,5 – 429,7 mld. Kčs. Srov. Průcha, Václav a kol.: Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1945–1992, I. díl, období 1918–1945. Brno 2004, s. 576–577.

2 Jedním z prvních propagátorů plánování národního hospodářství byl prof. Josef Macek a další levicově orientovaní ekonomové. Vliv světové hospodářské krize na počátku třicátých let a následný výbuch světové války, ale o nutnosti centrálního plánování přesvědčily i zástupce širšího politického spektra. Srov. Průcha, V. a kol.: Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1945–1992, II. díl, období 1945–1992. Brno 2009, s. 150–151.

3 Národní archiv (NA), fond Úřad předsednictva vlády – běžná spisovna (ÚPV-b), inv. č. 5210, sign. 1431/19, kart. 1167, Věci celostátní plánovací služby, 23. 5. 1946, s. 1–2.

4 *„Hospodářskými věcmi se rozumějí věci výroby, distribuce a spotřeby, a to nejen hmotných statků, ale i služeb (úkonů), včetně věcí dopravy a věcí finančních.* Sbírká zákonů 1945, zákon č. 63/1945 Sb., § 1 (2), Praha 1945, s. 108.

vlády a všechna její usnesení podléhala jejímu schválení. Předseda vlády rovněž předsedal HR, členy rady dále byli ministři příslušných rezortů: průmysl, vnitřní obchod, finance, zahraniční obchod (nebo státní tajemník), zemědělství, výživa, doprava, pošta, ochrana práce a sociální péče. Dále zástupce Slovenské národní rady, guvernér Národní banky a osoby zastupující ústřední organizace (Ústřední rada odborů, Ústřední rada družstev a Jednotný svaz zemědělců). Jednání se ale mohli účastnit i odborníci a znalci v záležitostech hospodářského a sociálního charakteru.⁵ Zastoupení v HR mělo pochopitelně i svůj význam v rámci zajištění vlivu politických stran.⁶

Výkonným orgánem HR byl její generální sekretariát, zřízený na základě § 5 zák. č. 63/1945 Sb. Generální sekretariát řídil generální sekretář. Během jeho existence tuto funkci zastával Čech JUDr. Ing. Eduard Outrata (1898–1958).⁷ Podle národnostního klíče byl jeho náměstkem jmenován Slovák Ing. Jozef Púčik.⁸ Generálního sekretáře i jeho náměstka jmenoval dle návrhu vlády prezident republiky, podřízený ale byl přímo předsedovi vlády. Hlavními úkoly generálního sekretáře bylo řízení GSHR, zabezpečení a dozor nad plynulým chodem úřadu, zastupování GSHR navenek, na základě pozvání předsedy vlády se také mohl poradním hlasem účastnit schůzí vlády, které svým obsahem spadaly do jeho působnosti.⁹ Organizaci a činnost GSHR podrobněji upravovalo vládní nařízení ze dne 23. listopadu 1945, které bylo přijato jako zákon č. 144/1945 Sb. GSHR byl organizován při Úřadu předsednictva vlády (ÚPV) a rovněž organizační řád a vnitřní organizaci GSHR schvalovala vláda. Podle § 10 cit. zákona mohl GSHR navrhopvat vládě vydání příslušných směrnic ve věci jednotné činnosti úřadů.

5 Poradním hlasem na jednáních HR např. disponoval předseda Nejvyššího účetního kontrolního úřadu. Tamtéž.

6 O získání pozic v plánovacích orgánech usilovala i Komunistická strana Československa (KSČ). Komunistický národohospodář a pracovník ÚRO Milan Reiman v dopise generálnímu tajemníku KSČ Rudolfu Slánskému přímo píše, že zajištění dvou míst pro hospodářské svazy je věcí „hospodářskou i politickou“. NA, fond Komunistická strana Československa – Ústřední výbor 1945–1989 (KSČ - ÚV), Generální sekretariát (100/1), arch. j. 589, sv. 79, dopis M. Reimana R. Slánskému, 20. 11. 1945.

7 JUDr. Ing. Eduard Outrata (7. 3. 1898 – 8. 6. 1958) po skončení gymnázia v Časlavi pokračoval ve studiu na Vysoké škole obchodní v Praze a Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Později pracoval ve Zbrojovce Brno, kde v letech 1936–1939 vykonával funkci generálního ředitele. Po okupaci zbytku Československa odešel do exilu, kde byl činný v odboji, a zastával dokonce funkci exilového ministra financí, později pověřený další národohospodářskou agendou. Po skončení války zastával v letech 1945–1949 post generálního sekretáře HR a vzhledem k této funkci od roku 1946 i místopředsedy Ústřední plánovací komise (ÚPK). V letech 1949–1951 byl náměstek ministra-předsedy Státního úřadu plánovacího (SÚP). V roce 1951 byl zatčen a o tři roky odsouzen na 12 let odnětí svobody, po dvou letech byl propuštěn a o dva roky později zemřel.

8 Jozef Púčik (1912–?) byl členem Komunistické strany Slovenska (KSS) a později poslancem Národního shromáždění (NS). Od roku 1945 plnil funkci náměstka generálního sekretáře HR. Po reorganizaci centrálního plánování stál v letech 1951–1954 v čele SÚP. V letech 1954–1965 ve funkci ministra chemického průmyslu.

9 Sbírka zákonů 1945, zákon č. 63/1945 Sb., § 6 (2), s. 108–109.

Pro realizaci hospodářského plánování byly GSHR nápomocny i další instituce. Technickou složkou byl Státní úřad plánovací (SÚP), který vznikl rovněž na základě dekretu prezidenta republiky č. 63/1945 Sb., jeho činnost a organizace byla podrobněji vymezena zákonem č. 145/1945 Sb. z 23. listopadu 1945. V součinnosti s GSHR dále působil Státní úřad statistický (SÚS), Nejvyšší cenový úřad (NÚC) a Nejvyšší účetní a kontrolní úřad (NÚKÚ), ale i další veřejné úřady a ústavy, podniky a hospodářské organizace. Na Slovensku fungoval Štátny plánovací a štatistický úrad v Bratislavě, zřízený podle zákona Slovenské národní rady (SNR) č. 48/1945 Sb. ze dne 26. května 1945. Rovněž předseda slovenského plánovacího úřadu podléhal – podobně jako generální sekretář HR – přímo předsedovi vlády.

Navzdory předpokladům HR v praxi řídicí úlohu československého hospodářství nevykonávala, neboť tento „*sbor se nescházel a těžiště přípravných prací bylo přeneseno na Ústřední plánovací komisi (ustanovené tímž dekretem), jakožto pomocný orgán vlády a jejího předsedy při plnění úkolů plynoucích ze zákona o hospodářském plánu*“.¹⁰ HR přestala být úplně svolávána již v polovině roku 1946. Hlavním důvod spočíval v opakovaném projednávání všech záležitostí, kdy je ministři nejprve probírali na zasedáních vlády a poté na schůzích HR.¹¹ Radu tak zastoupila šestnáctičlenná komise odborníků, obecně známá jako Ústřední plánovací komise (ÚPK), která vznikla na základě vládního usnesení z 16. července 1946. Členy komise byli národohospodářští odborníci všech stran Národní fronty (NF), jejichž úkolem bylo vytvoření a kontrola plnění hospodářského plánu.¹² V čele komise stanul formálně znovu předseda vlády, funkci náměstka – ve skutečnosti výkonného předsedy – vykonával generální sekretář HR. Vzhledem ke skutečnosti, že ÚPK vlastně nahradila HR, stal se GSHR v podstatě výkonným orgánem komise, který připravoval stanoviska ÚPK pro zasedání vlády.¹³ V rámci plánování byly pro jednotlivé oblasti hospodářství vytvořeny při ÚPK subkomise, které prakticky koordinovaly činnost GSHR, SÚP, příslušných ministerstev či orgánů hospodářské samosprávy.¹⁴ V rámci ÚPK vznikly při GSHR rovněž pracovní komise zaměřené na konkrétní hospodářské či společenské okruhy:

10 Přehled státního zřízení ČSR. Zpracoval kolektiv studijního odd. (I/5) Ministerstva vnitra, Praha 1951, s. 11.

11 NA, fond KSČ-ÚV (1945–1989), Klement Gottwald (100/24), arch. j. 990, sv. 69, návrh osnovy zákona o hospodářském plánování, důvodová zpráva, s. 2.

12 Formálním předsedou ÚPK byl Klement Gottwald, coby předseda vlády, funkci úřadujícího předsedy zastával generální sekretář HR JUDr. Ing. Eduard Outrata, jeho náměstkem byl předseda SÚP JUDr. Karel Mainwald. Dalšími členy v době vzniku komise byli: JUDr. Jaromír Berák, JUDr. Július Bránik, Ing. Ludvík Frejka, dr. Ing. Jaroslav Fukátko, JUDr. Jirí Hejda, dr. Ing. Štěpán Ješ, JUDr. František Kraus, Ing. Anton Kubrický, Ing. Vojtěch Mixa, Ing. Milan Reiman, JUDr. Jozef Staněk, dr. Ing. Emanuel Šlechta a JUDr. Ing. Jaromír Wiesner. NA, fond Úřad předsednictva vlády - Generální sekretariát Hospodářské rady (ÚPV-GSHR), inv. č. 109, kart. 33, Úřední zpráva pro tisk, 18. 7. 1946.

13 Srov. Průcha, V.: Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1945–1992, II. díl, období 1945–1992, s. 155.

14 Tamtéž, s. 3.

1) **komise zemědělská**

- provádění a kontrola dvouletého plánu v zemědělství
- zajištění pracovních sil a mechanizace zemědělství
- zajištění rostlinné a živočišné výroby

2) **komise průmyslová**

- plánování a kontrola plnění průmyslové výroby v rámci dvouletého a prvního pětiletého plánu
- hospodaření se znárodněným majetkem
- vypracování operativních plánů v průmyslu
- rozbory a plánování v jednotlivých průmyslových odvětvích: hornictví, hutnictví, kovoprůmysl, energetika, lihovarnický a potravinářský průmysl, textilní a oděvní průmysl, chemický průmysl, dřevařský průmysl, papírenský průmysl, řemesla, sklářský průmysl atd.

3) **komise stavební**

- plánování ve stavebnictví v rámci dvouletého a prvního pětiletého plánu
- stavební investice
- záležitosti týkající se konkrétních staveb
- bytová výstavba, veřejné a hospodářské stavby
- stavební stroje

4) **komise dopravní**

- dopravní statistiky a plánování
- záležitosti týkající se automobilové, železniční, letecké, lodní a městské hromadné dopravy
- mezinárodní doprava, pošty a telekomunikace

5) **komise pro industrializaci Slovenska**

- přemísťování podniků na Slovensko
- plánování industrializace Slovenska a její průběh
- stavební a nestavební investice, UNRRA

6) **komise pro pomoc hospodářsky slabým krajům**

- plánování pomoci jednotlivým krajům a regionům
- provádění a kontrola akcí na pomoc hospodářství

7) **komise surovinová**

- plánování a plnění zajištění surovin v rámci dvouletého plánu
- dovoz a vývoz surovin: dřevo, uhlí, energetika, pohonné hmoty

8) **komise pro mobilizaci pracujících**

- plánování pracovních sil v rámci dvouletého a prvního pětiletého plánu
- legislativní kroky k zajištění mobilizace pracujících
- záležitosti spojené s mládeží, reemigrací a zahraničními dělníky

9) **komise investiční**

- plánování a provedení investic v hospodářských odvětvích, krajích, zahraničním obchodu atd.

-
- 10) **komise cenová a mzdová**
 - cenová politika
 - legislativní úpravy v rámci cenové politiky
 - úprava cen komodit
 - úpravy mezd, cel, daní atd.
 - 11) **komise finanční a měnová**
 - finanční reforma
 - plánování státního rozpočtu
 - otázky spojené se státním dluhem, spořitelny, bankami atd.
 - 12) **komise pro reformu veřejné správy**
 - otázky spojené se zřehodárněním veřejné správy
 - 13) **komise (skupina) propagační a informační**
 - propagace dvouletého a prvního pětiletého hospodářského plánu: konferen-
ce, tisk, přednášky atd.
 - 14) **komise legislativní**
 - legislativní opatření v rámci dvouletého plánu
 - 15) **komise pro zahraniční obchod**
 - plánování zahraničního obchodu
 - hospodářské styky se zahraničím
 - 16) **komise pro reformu hospodářské samosprávy**
 - organizace hospodářské samosprávy: ústřední organizace
 - legislativní úpravy
 - 17) **komise (skupina) výživy**
 - opatření v oboru vyživovací politiky
 - 18) **komise pro národní rozpočet a spotřebu**
 - plány národní spotřeby v rámci prvního pětiletého plánu
 - otázky státního rozpočtu
 - 19) **komise statistická**
 - legislativní úpravy na základě statistických šetření
 - 20) **komise pro oblastní plánování**
 - organizace oblastní plánovací služby
 - hlášení jednotlivých oblastních pozorovatelů
 - 21) **komise vodohospodářská**
 - koncepce a plánování vodního hospodářství
 - 22) **komise pro výzkumnictví**
 - organizace a financování výzkumnictví
 - 23) **komise sociálně zdravotní**
 - konkrétní kroky v rámci organizace nemocnic, sociálního pojištění, lázeň-
ství, cestovního ruchu a lidové rekreace
 - 24) **komise pro zřehodárněním průmyslové výroby**
 - program zřehodárněním průmyslové výroby

25) komise populační

- populační plán v ČSR a životní úroveň

26) komise národně rozpočtová

- otázky národního rozpočtu

27) komise pro jednotnou organizaci podnikového účetnictví

- legislativní úpravy organizace účetnictví

Každá komise měla svého předsedu, tajemníka, řadové členy, referenta, případně i koreferenta. Funkci předsedy zastávali odborníci z příslušných ministerstev nebo hospodářských organizací, jakožto i přímo činovníci GSHR či politici. Funkci předsedy pro industrializaci Slovenska tak zastával náměstek generálního sekretáře HR Jozef Púčik, předsedou komise pro pomoc hospodářsky slabým krajům byl poslanec Ústavodárného Národního shromáždění (ÚNS) Jan Bartuška,¹⁵ předsedkyní komise pro mobilizaci pracujících byla vedoucí sociálně-politického oddělení KSČ Anežka Hodinová-Spurná,¹⁶ guvernér Národní banky československé (NBCS) Jaroslav Nebesář byl předsedou finanční a měnové komise,¹⁷ zatímco přednost Ministerstva zahraničního obchodu (MZO) Evžen Löebl vykonával funkci předsedy komise pro zahraniční obchod.¹⁸ Počet osob v jednotlivých komisích se lišil, pohyboval se mezi 7–24 členy.¹⁹ Náplní jejich práce byla především příprava, plnění a kontrola dvouletého hospodářského plánu v rámci jednotlivých odvětví. K projednávání otázek spojených s řízením a plánováním se komise více či méně pravidelně scházely, vydávaly instrukce, prováděly šetření, jednaly s jinými orgány státní správy i podniky. Základním nástrojem pro řízení hospodářství byly návrhy usnesení ÚPK. Zajištění realizace dvouletého plánu na nižších úrovních bylo

15 Jan Bartuška (17. 5. 1908 – 27. 8. 1970) byl vystudovaný právník a člen KSČ. V roce 1946 byl zvolen poslancem Národního shromáždění, jímž byl až do roku 1964. V letech 1954–1956 zastával funkci ministra spravedlnosti a později do roku 1968 generálního prokurátora. Byl rovněž děkanem Právnické fakulty UK a patřil k významným teoretikům práva.

16 Anežka Hodinová-Spurná (12. 1. 1895 – 1. 4. 1963) byla nejprve sociálně demokratickou, později komunistickou političkou a dlouholetou poslankyní Národního shromáždění. První mandát získala již před válkou v roce 1929 a zastávala jej s přestávkou v době války až do roku 1963. Později vykonávala funkci ministryně výživy a rovněž se angažovala v nejrůznějších společenských organizacích, jako Výbor československých žen či Mezinárodní výbor obránců míru.

17 Jaroslav Nebesář (31. 7. 1882 – 19. 4. 1958) byl vystudovaný právník a národohospodářský odborník. Působil v Národním shromáždění, po válce se stal členem sociálně demokratické strany a guvernérem Národní banky Československé. V roce 1954 byl zatčen a odsouzen v zinscenovaném procesu k patnácti letům odnětí svobody.

18 Evžen Löebl (14. 5. 1907 – 8. 8. 1987) byl slovenský ekonom a politik, od roku 1931 člen KSČ. Během války se podílel na přípravě akce UNRRA pro ČSR, po válce vykonával funkci náměstka ministra zahraničního obchodu. V roce 1949 byl zatčen a později odsouzen na doživotí v procesu s Rudolfem Slánským. Propuštěn na svobodu byl v roce 1960 a o tři roky později rehabilitován. Spolupracoval s Otou Šikem na ekonomické reformě v době tzv. pražského jara. Po okupaci Československa emigroval.

19 NA, KSČ-ÚV (1945–1989), Národohospodářská komise ÚV KSČ (100/12), arch. j. 24, sv. 2.

úkolem oblastních pozorovatelů GSHR, kteří měli nejen kontrolovat jeho náležitě plnění, ale rovněž působit jako poradci u nižších složek plánovací služby.²⁰

V rámci GSHR řešily agendu jednotlivé organizační složky tohoto úřadu.²¹ Členění bylo následující:

- 1) Generální sekretář
- 2) Náměstek generálního sekretáře
- 3) Kabinet a sekretariát ÚPK
- 4) Kabinet náměstka generálního sekretáře

Odbor prezidiální

- a) oddělení I. – organizační: věcná organizace GSHR, zabezpečení spolupráce s jednotlivými složkami úřadu, osobní záležitosti, zastupování na venek, styk s jinými úřady a organizacemi, korespondence, styk s odbory.
- b) oddělení II. – osobní: přijímání, jmenování zaměstnanců, platové záležitosti, služební cesty, disciplinární řízení.
- c) správa pomocných úřadů
- d) oddělení III. – hospodářské: správa budovy, hospodaření s rozpočtovými složkami
- e) oddělení IV. – všeobecně administrativní: správní věci, rozdělení agendy GSHR, dokumentační služba zahraničního zákonodárství, knihovna

Odbor I. – všeobecně hospodářský

- a) oddělení 1. – věci všeobecné a koordinační, zhospodárnění veřejné správy, pomoc zanedbaným oblastem v českých zemích, mobilizace pracujících, investice, všeobecné statistiky
- b) oddělení 2. – zahraniční obchod, plánování v zemědělství, výživa
- c) oddělení 3. – distribuce a vnitřní obchod

Odbor II. – hospodářsko-politický

- a) oddělení 1. – ceny a mzdy
- b) oddělení 2a. – průmysl a řemeslo
- c) oddělení 2b. – zemědělská politika a osídlení
- d) oddělení 3. – obchodní politika, hospodářské věci zahraničně politické
- e) oddělení 4. – daně, finance, měna, peněžnictví, pojišťovnictví

²⁰ V souvislosti s nutností zajištění oblastních pozorovatelů GSHR žádal o přijetí 28 konceptních sil jako oblastních pozorovatelů a 41 pomocných sil. NA, ÚPV-b, inv. č. 2428, sign. 411/1, kart. 207, Generální sekretariát Hospodářské rady – návrh vládního usnesení o povolení výjimky ze zákazu přijímání nových sil do státních a jiných veřejných služeb pro oblastní pozorovatele, 24. 6. 1947, s. 1.

²¹ NA, ÚPV-GSHR, inv. č. 17, kart. 5, Organizační plán a přehled funkčního začlenění v rámci GSHR, nedatováno.

Odbor III. – dopravně-politický a technicko-hospodářský

- a) oddělení 1. – všeobecné: suroviny, plánování v dopravě
- b) oddělení 2. – dopravní: konkrétní dopravní úkoly
- c) oddělení 3. – energetické a surovinové: rozdělování surovin, těžba
- d) oddělení 4. – stavebně-technické: stavebnictví

Odbor IV. – racionalizační a revizní

- a) oddělení 1. – všeobecné a studijní: podnikové účetnictví a rozpočtnictví, zajišťování odborné literatury o podnikovém hospodaření
- b) oddělení 2. – organizační a racionalizační: organizace podniků a kancelářských prací
- c) oddělení 3. – pro podnikové účetnictví: kalkulace, statistiky
- d) oddělení 4. – revizí a šetření: nemocniční sazby, cenové revize
- e) oddělení 5. – revizní

Odbor V. – právně-legislativní

- a) oddělení 1. – Ministerstvo: dopravy, národní obrany, pošt, školství a osvěty, techniky, vnitra, zemědělství, Nejvyšší cenový úřad, Osídlovací úřad, Fond národní obnovy, Státní úřad statistický, legislativa
- b) oddělení 2. – Ministerstvo: financí, informací, sociální péče, zdravotnictví, spravedlnosti, pro sjednocení zákonů, Nejvyšší účetní kontrolní úřad, Státní úřad plánovací
- c) oddělení 3. – Ministerstvo: průmyslu, vnitřního obchodu, výživy, zahraničního obchodu, zahraničních věcí, patentní úřad, úřad předsednictva vlády, reforma veřejné správy, legislativa

Vzhledem ke skutečnosti, že Hospodářská rada přestala existovat a její Generální sekretariát tudíž pro svou existenci ztratil ústavní podklad, bylo zřejmé, že plánovací službu čeká zásadní reorganizace. Postavení GSHR, především pak ve vztahu k SÚP, ale bylo předmětem diskusí v podstatě od samého počátku fungování obou institucí. Vedle čistě provozních záležitostí se jednalo především o vymezení základních kompetencí, působnosti a vztahu GSHR-SÚP.²² Národohospodářská komise ÚV KSČ ve svém *Návrhu zásad pro zákon o hospodářském plánování* konstatovala, že „*největší stav organizace plánovací služby je neutěšený. Je tu dualismus záležející v tom, že vedle sebe fungují dva vrcholné odborné orgány – generální sekretariát Hospodářské rady a Státní úřad plánovací*“.²³ S kritikou „*neúčelné dvojí koleje*“

22 Ze záznamů ve fondu Úřad předsednictva vlády – běžná spisovna z roku 1948 vyplývá, že problémem bylo též vypočítání společných provozních nákladů obou institucí, jako dálnopis, topení, doprava atd. NA, ÚPV-b, inv. č. 586, sign. 51/30, kart. 38.

23 NA, KSČ-ÚV (1945–1989), Hospodářská rada (100/17), arch. j. 267, sv. 34, Návrh zásad pro zákon o hospodářském plánování, nedatováno.

v rámci organizace plánovací služby vystoupila rovněž odborová organizace SÚP, a to již dubnu 1946.²⁴ „Mezi dílnu, kde plán má být vytvořen (SÚP), a vládu byl vsunut mezičlánek (Hospodářská rada) se svým výkonným orgánem Generálním sekretariátem, který má vyšší působnost při vydávání směrnic pro plánování a pro sestavení plánů.“²⁵ Některé skutečnosti naznačují, že špatná spolupráce těchto institucí nebyla dána jen kompetenčními spory, ale rovněž přístupem vedení.²⁶

Spor ohledně systému plánovacích orgánů se ale netýkal jen rozdělení úloh mezi GSHR a SÚP. Nepominutelnou roli zde sehrálo rovněž pojetí hospodářského plánování jako takového a jeho politické pozadí. V souvislosti s přípravou prvního pětiletého plánu v říjnu 1947 se začaly objevovat první vážnější rozdíly v přístupu KSČ a dalších stran k centrálnímu plánování. Zatímco komunisté prosazovali přiblížení se sovětskému vzoru, tedy „*normativnost a závaznost státních plánů, představitelé ostatních politických stran preferovali spíše indikativní (orientační) charakter centrálního plánu a uplatňování státní regulace odpovídající spíše keynesovskému pojetí*“.²⁷ Tento rozdílný pohled se pochopitelně týkal i postavení plánovacích úřadů. Dle pojetí národohospodářů z KSČ měl SÚP získat podobné postavení jako sovětský Státní plánovací výbor - Gosplan (Gossudarstvennyj planovyj komitět) a celkové plánování hospodářství se mělo více inspirovat „*silnými zkušenostmi Sovětského svazu*“.²⁸ Problém spočíval rovněž v poměru hospodářských orgánů KSČ a úředního plánovacího aparátu, kdy „*strana nebyla personálně účelně zastoupena v plánovacím aparátu a naopak*“.²⁹ Konkrétně v GSHR měli komunisté slabší pozici, zatímco v SÚP bylo zastoupení členů KSČ vyšší.³⁰

Po únorových událostech roku 1948 bylo zřejmé, že změny, které plánovací orgány čekají, budou probíhat v intencích KSČ. Jedním z prvních signálů byla rezoluce akčního výboru SÚP (AV SÚP), ve které bylo požadováno „*odstranění dosavadní roztržičnosti a rozpolcení vrcholné plánovací služby*“.³¹ NHK-ÚV KSČ i sociálně

24 NA, KSČ-ÚV (1945–1989), 100/12, arch. j. 53, sv. 6, Pamětní spis ve věcech celostátního hospodářského plánování, duben 1946, s. 2.

25 NA, ÚPV-b, inv. č. 5210, sign. 1431/19, kart. 1167, Věci celostátní plánovací služby, 23. 5. 1946, s. 3.

26 Dle záznamu NHK ÚV KSČ se předseda SÚP prof. Karel Mainwald neúčastnil porad u generálního sekretáře GSHR Eduarda Outraty, v čemž dle zprávy bránil i svým podřízeným. NA, KSČ-ÚV (1945–1989), 100/24, a. j. 990, sv. 69, zpráva o situaci v plánovací službě, nedatováno.

27 Srov. Kocián, Jiří (ed.): Online slovníková příručka k československým dějinám 1948–1989. Praha 2006, http://www.usd.cas.cz/wp-content/uploads/Prirucka48_89.pdf [9. 3. 2018].

28 NA, KSČ-ÚV (1945–1989), 100/24, arch. j. 990, sv. 69, Státní úřad plánovací, 5. 3. 1948, s. 3–4.

29 NA, KSČ-ÚV (1945–1989), 100/17, arch. j. 267, sv. 34, Návrh zásad pro zákon o hospodářském plánování, nedatováno.

30 V roce 1947 závodní organizace SÚP poukazovala na nepříjemnou situaci, kdy členové strany a zaměstnanci SÚP z finančních důvodů z úřadu odcházeli, čímž se pochopitelně postavení KSČ v rámci SÚP stávalo složitějším. NA, KSČ-ÚV (1945–1989), 100/12, arch. j. 53, sv. 6, ZO SÚP, odchod členů KSČ ze SÚP, 30. 10. 1947.

31 NA, ÚPV-b, inv. č. 5239, sign. 1431/k/2, kart. 1169, Státní úřad plánovací – Akční výbor, rezoluce, 2. 3. 1948.

demokratičtí odborníci již dříve pracovali na několika variantách nové organizace plánování. Jeden z návrhů počítal spojením GSHR a SÚP a vznikem centrální Československé plánovací komise (ČPK), přičemž se počítalo se zachováním ÚPK jako poradního orgánu vlády.³² V roce 1949 dochází na základě zákona č. 60/1949 Sb. o hospodářském plánování ke zrušení GSHR, který byl v této době jedním z nejmenších úřadů plánovací soustavy, a funkci centrální plánovací instituce převzal SÚP, jehož pravomoci se pochopitelně rozšířily.³³ Další členění ale zůstalo zachováno, poradním orgánem předsedy vlády byla nadále ÚPK, přičemž ale podléhala předsedovi SÚP a rovněž oddělené slovenské plánovací úřady zůstaly v podstatě zachovány.³⁴ Ústřední plánovací komise oficiálně zanikla 10. července 1951, ačkoliv její faktický vliv na hospodářské plánování byl s postupem času zanedbatelný.

Historie a vývoj archivního fondu

Materiály vzniklé z činnosti GSHR a ÚPK byly do správy tehdejšího Státního ústředního archivu (SÚA) převzaty v roce 1983 ze Státní plánovací komise (SPK), která byla nástupcem SÚP. Z tehdejší spisovny SPK, která se nacházela v sídle úřadu na nábřeží Kpt. Jaroše v Praze-Holešovicích, byla převzata část písemností týkajících se činnosti GSHR. Tyto materiály byly opatřeny soupisem vypracovaným dlouholetou vedoucí spisovny SPK Ing. Bučinovou. Druhá část obsahovala materiály vzniklé z činnosti ÚPK. Vzhledem k provázanosti GSHR a ÚPK byly tyto písemnosti spojeny v jednom archivním fondu. V roce 1984 bylo přistoupeno k jejich zpracování, přičemž byla provedena vnitřní skartace. Po třech letech byl fond o rozsahu 39,25 bm pracovníky SÚA PhDr. Alenou Noskovou a PhDr. Milanem Bílkovským utříděn podle jednotlivých plánovacích skupin a věcného obsahu. Na základě tohoto členění byl vyhotoven rukopisný soupis. Vzhledem k organizačním potížím, se kterými se SÚA musel v souvislosti se svým stěhováním potýkat, nebylo již později přistoupeno k finálnímu dokončení inventáře a náležitému uložení a označení archivního materiálu.

V roce 2016 byly znovu zahájeny práce na dokončení zpracování fondu ÚP-V-GSHR uloženého v Národním archivu. Při provedené kontrole bylo zjištěno, že prozatímní soupis zcela neodpovídá fyzickému uložení archivního materiálu, a proto byla provedena kompletní revize celého fondu, včetně rozdělení a porřízení popisu jednotlivých archivních jednotek, korekce dosavadního soupisu a začlenění chybějících celků.

32 NA, KSČ-ÚV (1945–1989), 100/12, arch. j. 53, sv. 6, návrh osnovy zákona o hospodářském plánování, nedatováno.

33 V roce 1949 bylo na GSHR zaměstnáno 208 zaměstnanců, personální síla SÚP činila 304 zaměstnanců a např. SÚS 976. NA, KSČ-ÚV (1945–1989), 100/17, arch. j. 62, sv. 4, Důvodová zpráva k návrhu na vnitřní organizaci Ústřední plánovací služby, 1949.

34 Dle znění zákona č. 60/1949 Sb. neměl počet členů ÚPK přesáhnout 15 osob. Na Slovensku byl samostatně zřízen Slovenský úřad plánovací a Slovenský úřad statistický, poradním orgánem plánovacího úřadu byla Slovenská plánovací komise. Sbíрка zákonů 1949, zákon č. 60/1949, Praha 1949, s. 194–195.

Fond ÚPV-GSHR obsahuje z převážné části písemnosti z let 1945–1949, pouze v několika případech se zde objevují některé materiály (např. studie či podklady) z předválečného období. Součástí fondu jsou registraturní pomůcky, které obsahují podací protokoly pro tajné i běžné záležitosti, protokol ÚPK a kartotéku podchycující věcný obsah usnesení ÚPK. Mezi registraturní pomůcky byly zařazeny i evidenční knihy vedené GSHR pro přehled investic v některých obcích. Původní registratura GSHR neměla pevné členění podle signatur. Většina spisů byla označena pouze čísly jednacími, nebyla uložena v příslušných obalech, a pokud ano, signatura na obalu vycházela z uspořádání prvního manipulačního období registratury Úřadu předsednictva vlády. Fond byl proto zpracován na základě věcného členění (skupin), které vycházelo z organizační struktury úřadu a jeho činnosti. Toto členění odpovídá rejstříkovým skupinám vytvořeným dle kancelářského řádu spisovny GSHR. Spisová část fondu byla rozdělena částečně podle organizační struktury, částečně dle obsahu do následujících skupin a podskupin:

Ustanovení a organizace

Legislativa

Vláda, ústřední úřady

Vláda

Ústřední úřady

Státní zaměstnanci

Rozpočet GSHR

Zahraniční styky

Informace o stycích s jednotlivými státy

Restituce a reparace

Kultura, výstavnictví

Plánování

Ústřední plánovací komise při GSHR

Pracovní komise ÚPK

Komise zemědělská

Komise průmyslová

Komise stavební

Komise dopravní

Komise pro industrializaci Slovenska

Komise pro pomoc hospodářsky slabým krajům

Komise surovinová

Komise pro mobilizaci pracujících

Komise investiční

Komise cenová a mzdová

Komise finanční a měnová

Komise pro reformu veřejné správy

Komise propagační a informační
Komise legislativní
Komise pro zahraniční obchod
Komise pro reformu hospodářské samosprávy
Komise výživy
Komise pro národní rozpočet a spotřebu
Komise statistická
Komise pro oblastní plánování
Komise vodohospodářská
Komise pro výzkumnictví
Komise sociálně zdravotní
Komise pro z hospodárnění průmyslové výroby
Komise populační
Komise národně rozpočtová
Komise pro jednotnou organizaci podnikového účetnictví

Dvouletý plán – plnění, hodnocení, celkové výsledky

Spisová část fondu není zcela kompletní, což je dobře patrné u zápisů z porad jednotlivých komisí, které netvoří kompletní řadu a v některých případech jsou spíše torzovité. Po stránce fyzického stavu se uložený materiál nevyznačuje závažnějším poškozením, a je tudíž poměrně dobrý. Převážná část písemností je psána v českém, příp. slovenském jazyce, především v záležitostech týkajících se zahraničních vztahů se objevují jednotlivé dokumenty i v cizích jazycích (anglicky, francouzsky, rusky, polsky). Vedle strojopisných záznamů, které tvoří velkou část, jsou součástí fondu i ručně psané záznamy, mapy, grafy a tabulky týkající se přehledu a plánování hospodářství. Součástí fondu jsou i mikrofilmy, které byly předány do péče 8. odd. (NAD 315/14).

V rámci utřídění fondu GSHR byly do první skupiny zařazeny dokumenty týkající se vzniku a organizace HR, GSHR a dalších pomocných orgánů (SÚP, NÚC), např. spisové a kancelářské řády, příslušné zákony a připomínky k nim, zápisy ze schůzí atd. Nacházejí se zde rovněž písemnosti týkající se personálních záležitostí GSHR či korespondence náměstka generálního sekretáře HR. Legislativní věci všeobecného rázu (připomínky k zákonům, přehledy zákonů a nařízení apod.) tvoří další samostatnou skupinu. Vzhledem k provázanosti GSHR s ústředními orgány a vlivu tohoto úřadu např. na změny v zaměstnanecké politice státu byla vytvořena samostatná skupina dokumentů, která obsahuje písemnosti vztahující se ke spolupráci a jednání GSHR s vládou, jednotlivými ministerstvy a dalšími centrálními úřady, jakožto i materiály týkající se problematiky státních zaměstnanců. Finanční stránku fungování GSHR nastiňuje skupina písemností obsahujících údaje o plánování a čerpání rozpočtu GSHR a postupy při sestavování rozpočtu.

Poměrně široká je část dokumentů týkající se zahraničních vztahů. Tento materiál byl rozdělen dle místního a věcného klíče, tedy dle jednotlivých institucí (UNRRA,

Evropská hospodářská komise, OSN), dle jednotlivých zemí (např. Maďarsko, Řecko, Jugoslávie) a dle věcného obsahu (restituce a reparace). Působnost GSHR se částečně dotýkala i kulturních a společenských záležitostí, což je další samostatný celek. Nacházejí se zde především písemnosti vztahující se k přípravě výstav a opravám památkových objektů.

Hlavní úkol HR – příprava a realizace hospodářského plánu – je obsažen v další samostatné skupině dokumentů. Vedle dvouletého plánu jsou zde uspořádány rovněž písemnosti vztahující se k přípravám prvního pětiletého plánu, a to v podobě vládních usnesení, návrhů zákonů a vyhlášek či stanovení konkrétních úkolů v jednotlivých oblastech hospodářství. V souvislosti s reorganizací centrálního plánování tvoří samostatnou skupinu písemnosti vzniklé z činnosti ÚPK. Menší část je tvořena dokumenty, které se týkají vzniku a organizace skupiny, zápisů ze schůzí a návrhy usnesení z nich. Větší část pak tvoří podstatné články plánování v rámci ÚPK – pracovní komise. Ucelenost a vypočítavost písemností, které jednotlivé komise obsahují je velmi rozdílná. Zatímco v případě některých komisí (např. zemědělská, průmyslová či cenová a mzdová) jsou dochované zápisy ze schůzí téměř kompletní a rovněž další spisy tvoří relativně ucelené celky vztahující se k jednotlivým okruhům činnosti komisí, jiné, jako např. národně rozpočtová, statistická či populační, obsahují pouze roztržštěné a torzovité spisy přibližující činnost těchto orgánů ÚPK. Z obsahového hlediska se v komisích objevují již zmiňované zápisy, případně i písemnosti zachycující vznik a personální složení některých komisí, návrhy usnesení ÚPK, usnesení vlády a další opatření. Jednotlivé komise dále obsahují materiály týkající se konkrétních kroků v rámci daného odvětví (např. v rámci průmyslové komise – hornictví, hutnictví, energetika atd.), lokalit (např. v rámci komise pro pomoc hospodářsky slabým krajům) či podniků a další institucí. Vzhledem k primárnímu poslání GSHR, jímž bylo vypracování a provedení dvouletého hospodářského plánu, byla část spisů, která se vztahuje k hodnocení výsledků a kontrole plánu, včetně studií sloužících jako podkladový materiál pro jeho vypracování, soustředěna v jedné skupině.

Z badatelského hlediska jsou materiály uložené ve fondu ÚPV-GSHR cenným zdrojem informací o plánování, realizaci a splnění dvouletého hospodářského plánu, ale rovněž dobře přibližují hospodářskou situaci v ČSR v letech 1945–1948, činnost a fungování centrálního plánování nejen na nejvyšší úrovni, ale rovněž i v oblastním a v některých případech i podnikovém měřítku. Prostřednictvím části písemností pak lze nastínit zahraniční vztahy ČSR v oblasti hospodářství po druhé světové válce.

Po skončení revize archivního materiálu, rozdělení a uložení jednotlivých archivních jednotek bylo Mgr. Adamem Zítěkem přistoupeno k převedení fondu do systému JANUS, přičemž byl využit původní upravený kartový inventář. V roce 2017 byly tyto záznamy do systému zaneseny, byla provedena kontrola údajů, vytvořeny rejstříky (věcný, osobní, místní a institucí) a sepsán úvod inventáře.³⁵ Fond tvoří celkem 307 kartonů, ve kterých je uloženo 587 inventárních jednotek.

35 Předložený text je úvodní studií připravovaného inventáře k tomuto fondu. Za cenné rady a pomoc patří mé velké poděkování PhDr. Josefu Žabkovi.

***Das Büro des Regierungspräsidiums – Generalsekretariat des Wirtschaftsrats.
Abriss der Geschichte des Urhebers und des Archivbestands***

Nach dem Zweiten Weltkrieg erlebte die tschechoslowakische Wirtschaft eine grundsätzliche Verwandlung. Die wichtigste Veränderung war die Einführung der zentralgeplanten Leitung des Wirtschaftssystems. Für diese Aufgaben sollten der Wirtschaftsrat und dessen Generalsekretariat zuständig sein. Diese Organe wurden vor allem beauftragt, den Zweijahresplan des Wiederaufbaus der Republik zu planen und umzusetzen. Die vorliegende Studie stellt die Organisationsstruktur und Ziele der Behörde dar, sowie die Geschichte und die Erschließung ihres Archivbestands.

The Office of the Prime Minister – The General Secretary Office of the Economic Council. An outline of history of the originator and of the archive

After the end of WWII, the Czechoslovak economy went through the major change, the main one consisted in implementation of the centrally planned management of the economic structure that the Economic Council and its Office of the General Secretary was to ensure. The task of both bodies was to plan and carry out the two-year plan for the republic reconstruction. The paper clarifies the basic organisation structure and focus of the office as well as the history of its archive and its processing.